

Nagy Emőke

A NAGY SZENT CSALÁD KULTUSZA A KÉSŐ KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁGON, ÉS ANNAK SZÉKELYFÖLDI VONATKOZÁSAI

A középkorban az egyik leggazdagabb szentkultusz Szent Anna alakja körül alakult ki. Mária édesanyjának, azaz Jézus nagyanyjának népi kultusza leginkább a termékenységhez kapcsolódott, és pogány elemeket is tartalmazott. A polgárság és a nemesség körében Annát anya, nagymama és matriarcha mivoltában tisztelték. A népi Anna-kultusz az idők során több mondával is egybeimosódhatott, ilyen az erdélyi Szent Anna-tó legendája, mely valószínűleg újkori keletű. A magyar néphagyomány Kedd asszonyaként is nevezi Szent Annát, életének fő eseményeire – születésére és halálára, illetve Szűz Mária születésére – emlékeztetve. A középkor végétől a keddet a szent tiszteletének ajánlották.

Szent Anna a késő középkor folyamán a család és a nemzetség oltalmazójává vált: mint matriarchában, benne látták ugyanis Jézus tágabb értelemben vett családjának magvát. Mivel későn részesült gyermekáldásban, ezért a vajúdó nők, a terhes asszonyok patrónájaként is tisztelték, de pestis idején is imádkoztak hozzá. A barokk korban a jó halál patrónájaként is számon tartották, valószínűleg annak köszönhetően, hogy halálakor a kis Jézus jelen volt halálos ágyánál.

A LEGENDÁK EREDETE

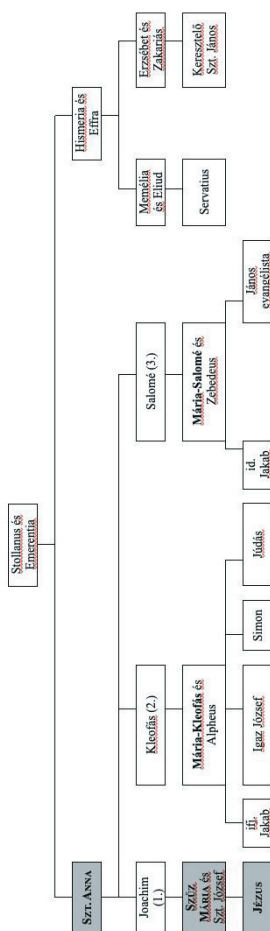
Mária szüleinek, Annának és Joachimnak a nevét első ízben Jakab protoevangéliuma említette az i. sz. 2. században. A hivatalosan elfogadott (kanonizált) evangéliumok hiányosságait „kipótló” protoevangéliumot jól ismerték a keleti kereszténységben. A mű hatékonyan népszerűsítette a Mária gyerekkoráról szóló történeteket, és megteremtette a Szűzhöz kapcsolódó liturgikus ünnepeket. Nyugaton a protoevangélium latin fordítása Pszeudo-Máté evangéliumaként vált ismertté 550–700 között.

A történet szerint Anna és Joachim idős házaspárként siratta meddőségét. Joachim áldozatot akart bemutatni a jeruzsálemi templomban, de terméketlensége miatt a főpap visszautasította őt. Joachim szegényében nyája és pásztorai körében keresett menedéket. Anna is gyermekáldásért imádkozott: „Atyáink Istene, könyörülj meg rajtam, hallgasd meg könyörgéseimet, ahogy megáldottad Sárának méhét, és megadtad neki a fiát, Izsákot! [...] Jaj nekem, mihez is lettem én hasonlóvá? Nem lettem én olyan, mint az ég madarai, mert még az ég madarainak is vannak fiókái előtted, Uram.”¹ Isten meghallgatva a fohászt, gyermekáldásban részesíti az idős házaspárt. Mindkettőjüknek angyal adja hírül a gyermekáldást, Annának a kertjében, Joachimnak a pusztában, nyája őrzése közben. Az idős házaspár a jeruzsálemi Aranykapunál találkozott.

A 12. században elkezdődött szeplőtelen fogantatás körüli heves vitákban szerepelt Anna, a Szűz anyja is. Mária fogantatása képezte ugyanis az egyik vitapontot. A teológusok azon vitakoztak, hogy mikor mentesült az eredeti bűntől: az angyali üdvözlés pillanatában, Anna méhében, vagy még előtte megfoganasakor. Ugyancsak vita folyt Anna három házasságának története körül (ún. trinubium legenda). Az említett ősapokrif ugyanis nem foglalta magában ezt a történetet: a legendát először a 9. században jegyezte le egy Auxerre-i Haymo nevű bibliakommentátor. A szerző a Jézus testvéreire vonatkozó újtestamentumi utalást magyarázva arra a következtetésre jutott, hogy Annának valójában három Mária nevű lánya volt, akik különböző házasságokból születtek, és az ő fiaikat neveznék az evangéliumok Jézus testvéreinek.

Az ősi héber törvények előírták, hogy a férj elhalálása esetén fivérének feleségül kell vennie az özvegyet (ez volt a levirátus intézménye, amelyet számos más nép is ismert). A kései kommentátor szerint Joachim halála után Anna férje öccséhez, Kleofáshoz ment férjhez, majd az ő halála után a harmadik testvérhez, Saloméhoz. A második házasságból született Mária Kleofás Alpheusszal házasodott össze, és ő adott életet az ifjabb Jakabnak, Igaz Józsefnek, Simonnak és Júdásnak. A harmadik Mária Zebedeushoz ment férjhez és megszülte

1 Vanyó László (szerk.): *Apokrifek*. Budapest, 1988, Szent István Társulat, 329. p.

1. kép. Szent Anna és rokonai:
a Nagy Szent Család.

az idősebb Jakobot és János evangélistát. A jövődöbéli apostolok tehát e legenda szerint tulajdonképpen Jézus unokatestvérei voltak (1. kép).

A késő középkorban számos értekezés cáfolta Anna három házasságát. Ugyanebben az időszakban alakult ki a két fő irányzat Mária megfogánása ügyében: a magukat makulistának nevezők (főleg domonkos rendiek) azt vallották, hogy jöllehet Mária az emberiség törvényeinek megfelelően bűnben fogant, ám megszabadult a tisztátalanságtól, amikor megszentelt lelke kapcsolódott a testéhez Anna méhében.² Ezzel szemben a ferencesek (immakulisták) azt tanították, hogy Mária az eredeti bűn, azaz szexuális vágy nélkül fogant, vagyis Isten kivételt tett Mária esetében. A ferences Duns Scotus³ szerint Jézus megváltó cselekedete előre mentesítette őt minden bűn alól.

Anna meddősége és a protoevangélium elbeszélése, miszerint idős korában, isteni kegyelem révén született meg lánya, Mária, nehezen volt összeegyeztethető a trinubium

- 2 Carlo Balić: The Medieval Controversy over the Immaculate Conception. In Edward Dennis O'Connor: *The Dogma of the Immaculate Conception. History and Significance*. Paris, 1958, South Bend: University of Notre Dame Press, 161–213. p.; Mirella Levi D'Ancona: *The Iconography of the Immaculate Conception in the Middle Ages and Early Renaissance*. New York, 1957, College Art Association of America and Art Bulletin, 5–11. p.
- 3 Johannes Duns Scotus: *Lectura in librum tertium Sententiarum. Opera Omnia*, vol. 20, d. 3, q. 1. Vatican City, 2003, 119–138. p.

legendával. A három házasságról és a többszöri gyermekáldásról szóló történet ugyanis megkérdőjelezte Jézus anyjának isteni csoda révén történő fogantatását. E legenda mégis belekerült egyes népszerű prédikációgyűjteményekbe, s rajtuk keresztül a késő középkori irodalom részévé vált. Anna három házasságának története különösen a német nyelvterületen terjedt el a 15–16. században.

AZ ANNA-KULTUSZ KEZDETEI

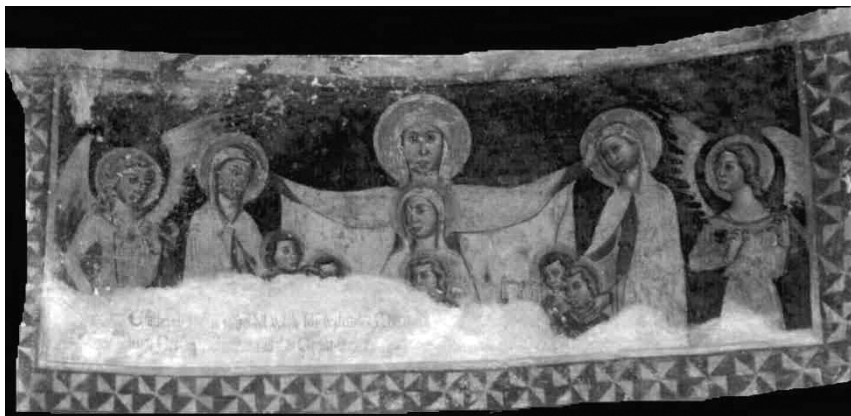
Szent Annának Jusztiniánusz császár építtetett elsőként templomot Konstantinápolyban Kr. u. 550 körül. Ezt követően Jeruzsálemben is emeltek templomot a tiszteletére. A keleti egyházban alakultak ki az Annához kapcsolódó első liturgikus ünnepek is. A korai periódusban a szent elsősorban anyai szerepében jelent meg.

Bár Mária születését már a 7. századtól ünnepelték Rómában, anyja tiszteletének emlékeivel a 12. század előtt csak elszórtan találkozunk a nyugati kereszténységben. A szent kultuszát valószínűleg a muzulmán hódítók elől menekülők hozták magukkal, akik közül egyesek fontos egyházi pozíciókba kerültek. A kereszties háborúkból hazatérők pedig Anna-ereklyéket hoztak magukkal, s ez számos Anna-templom, -kolostor és -kápolna alapításához vezetett. Fejkendője Apt katedrálisába, fejereklyéje pedig Chartres székesegyházába (mindkettő Franciaországban), illetve Düren kolostorába (Németország) került, amitől ezek zarándokhelyekké váltak. A francia és a német nyelvterületen virágzó Anna-kultusz bontakozott ki a 14–16. század folyamán. Terjesztésében mind a hagyományos rendek (bencések, ciszterciek, karmeliták), mind a koldulórendek (ferencesek, domonkosok) aktívan közreműködtek. A népszerű szent ünnepe azonban viszonylag sokára, csak 1481-ben került be a katolikus Európa ünnepi kalendáriumába, amikor IV. Sixtus pápa hivatalossá tette azt. Július 26-ra a naptárreformer XIII. Gergely pápa rögzítette az Anna napot 1584-ben.⁴

4 A Szent Anna kultuszról és ikonográfiáról általában: Virginia Nixon: *Mary's Mother. Saint Anne in Late Medieval Europe*. Pennsylvania, 2004, College Art Association of America and Art Bulletin; Kathleen Ashley-Pamela Sheingorn: *Interpreting Cultural Symbols. Saint Anne in Late Medieval Society*. Athens, 1990, The University of Georgia Press; Beda Kleinschmidt: *Die Heilige Anna, ihre Verehrung in Geschichte, Kunst und Volkstum*. Düsseldorf, 1930, Druck und Verlag von L. Schwann; Paul-Victor Charland: *Le culte de Saint Anne en Occident, second période: De 1400 (environ) à nos jours*. Quebec, 1921, Imprimerie Franciscaine Missionnaire.

SZENT ANNA ÉS A MAGYAROK A KÖZÉPKORBAN

A középkori Magyarországon ugyanúgy jelen volt Szent Anna tisztelete, mint Európa északi és nyugati részein. A források szegényes volta miatt nehezen lehet teljes képet kapni a szent hazai kultuszáról, de jelenlétét bizonyítják az oltár- és kápolna-alapítások, valamint egyes településeknek és templomoknak a szent oltalmába való ajánlása. Ennek emlékét máig őrzi néhány falunév: Szentanna (ma Liptovská Anna, Szlovákia), Marosszentanna (Sântana de Mureș, Románia,) és Nyárászentanna (Sântana Nirajului, Románia) egyaránt a 14. században kapta védőszentje nevét.

2. kép. Nagy Szent Család, Marosszentanna, Románia, 14. század.

(Forrás: <http://www.kutyahon.de/erdelyi.templomok/marosszentanna/index.htm>)

Számos kápolnát, plébániát is ajánlottak a szent védelmébe középkori városainkban: az erdélyi Bánffyhunyadtól és Gyulafehérvártól a tolnai Ozorán keresztül a horvátországi Samoborig és a felvidéki Sztáraig. Népszerű patrónája volt Anna a céheknek és vallási társulatoknak is. Kultuszának terjesztésében kezdetben különösen a remeterendek és a klarissza apácák buzgólkodtak. A korai alapítások sorába ékelődik a klarisszák váradi Szent Anna kolostora 1338-ból. Ezenkívül ugyancsak a klarisszáknek Sárospatakon is volt Szent Annának dedikált kolostora 1385-ből. Ugyanebből az időszakból származik az Ágoston-remeték

esztergomi (kb. 1272), siklósi (kb. 1343), újlaki (Ilok, Horvátország, kb. 1343), valamint a pálosok hangonyi (1368) kolostora.⁵

A ferences jelenlét és a kultusz terjesztése több ízben is megfogható ebben az időszakban. Báthori András, Várad püspöke (1329–1345), alapította 1340-ben a klarisszák váradi Szent Anna kolostorát.⁶ Bunyitay Vince szerint Báthori András, mielőtt még püspökké szentelték volna, a váradi katedrális kanonoka volt, ezután pedig a budai prépostság feje lett, ami lehetőséget adott Károly Róbert milliójének a megismerésére. Ez idő tájt a királyi család a ferences rendet támogatta.⁷ Valószínűleg ennek tudható be a későbbiek során az, hogy püspökként Báthori András a ferences szellemiség értelmében kolostort alapított a klarissza nővéreknek. Ugyancsak Váradon a Szent László katedrálisban Szent Annának dedikált oltár felállítására is sor került 1333-ban.⁸ Mindezen alapítások mellett még meg kell említenünk Bánffihunyadot, ahol kápolnát építettek a szent tiszteletére.⁹ Gyulafehérváron a katedrálisban kapott oltárt a 16. század elején, Várday Ferenc (1514–1525) püspök pedig kápolnát ajánlott a védelmébe, ami egyben temetkezési helyül is szolgált.¹⁰

Akárcsak Váradon, a ferencesek Marosvásárhelyen és vonzáskörzetében is jelen voltak.¹¹ Az 1316-ban alapított ferences kolostornak nagy kulturális hatása volt a 13–14. században.¹² Olyan irodalmi munkák születtek itt, mint például a Teleki-kódex, ami tizenhét fejezetet szentel

5 Magyar vonatkozásban a középkori Szent Anna kultuszról és ikonográfiáról: Nagy Emőke: *Narrative and Visual Sources of Saint Anne's Cult in Late Medieval Hungary (14th and 16th centuries) in a Comparative Perspective*. Doktori disszertáció. (Babeş-Bolyai és Eötvös Loránd Tudományegyetem). Kézirat. Kolozsvár-Budapest, 2015.

6 Bunyitay Vince: *A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig*. III. Nagyvárad, 1883, 129–130. p.

7 Bunyitay: i. m. I. 172–181. p.

8 Bunyitay: i. m. III. 43. p.

9 Entz Géza: *A gyulafehérvári székesegyház*. Budapest, 1958, Akadémiai Kiadó, 186–187. p.; uő: *Erdély építészete a XIV–XVI. században*. Kolozsvár, 1996, Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, 164., 529. p.

10 Entz: *A gyulafehérvári... 205. p.*; Bunyitay Vince: *A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei és egy magyar humanista emlékezete*. Budapest, 1940, Magyar Tudományos Akadémia, 27–30. p.

11 Carmen Florea: *The Cult of the Saints in Late Medieval Transylvania (14th–16th centuries)*. Doktori disszertáció. (Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Történelem és Filozófia Kar). Kézirat. Kolozsvár, 2013, 135. p.

12 Karácsonyi János: *Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig*. 2 köt. Budapest, 1922–1923, Magyar Tudományos Akadémia, 203–205. p.

Szent Anna legendájának. Ez a legteljesebb középkori Szent Anna legendánk. Rövidebb változatai a legendának megtalálhatóak a Kazinczy- és Érdy-kódexben a 16. században.¹³ Emellett a kultusz terjesztésére bizonyíték Marosszentanna patrocíniuma, ahol a Nagy Szent Család egy korai ábrázolása maradt fenn a szentélyben a 14. századból.

A Szent Anna személye, illetve a Mária fogantatása körüli teológiai vitáknak a magyarországi prédikációkban és legendákban is fennmaradtak a nyomai. A 15. század végéről két híres ferences prédikátor, Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát gyűjteményeiben találunk több, Szent Annának dedikált prédikációt. Egyik prédikátor sem tért ki Anna három házasságára részletesen, és nem láttak problémát a három házasság legendájában sem. Osvát feltűnően közönyösen viszonyult az ellentmondó hagyományokhoz: „Ha Anna még tíz lányt szült volna, mindegyiket Máriának nevezte volna el, csupán az első kedvessége miatt” – írta.¹⁴

A TELEKI-KÓDEX ANNA-LEGENDÁJA¹⁵

Szent Anna legendája szabadolvasmányként szerepelt a kolostori irodalomban. A Marosvásárhelyen másolt Teleki-kódex¹⁶ Anna-legen-

-
- 13 Katona Lajos: A Teleki-kódex legendái. In Gyulai Pál (szerk.): *Értekezések Nyelv és Széptudományok Köréből*. XVIII. köt. 10. sz. Budapest, 1904, Magyar Tudományos Akadémia, 1–30. p.
 - 14 Nagy Emőke: Szent Anna legendája Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát sermóiban. *Aetas*, XXIX. évf. (2014) 1. sz. 141–151. p.; uő: „Had She Born Ten Daughters, She Would Have Named Them All Mary because of the Kindness of the First Mary.” *St. Anne in the Sermons of Two Late Medieval Hungarian Preachers*. In Gecser Ottó (szerk.): *Klaniczay Gábor Festschrift*. Budapest, 2011, CEU Press, 273–283. p.
 - 15 Nagy Emőke: Szent Anna kultuszának jegyei a Teleki-, Kazinczy- és Érdy-kódex alapján. In Egyed Emese – Pakó László – Weisz Attila (szerk.): *Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. szakosztályában. Certamen I.* Kolozsvár, 2013, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 35–49. p.; uő: The Reception of Saint Anne’s cult in the Hungarian Ecclesiastical Environment: Her Legend in Codices. In Elena Ene Draghici-Vasilescu (szerk.): *Devotion to St. Anne in Texts and Images: From Byzantium to the Late European Middle Ages*. London, 2018, Palgrave Pivot, 55–82. p.; uő: Motherhood and Sanctity in the Cult of Saint Anne: the reception of the Saint’s legend based on her earliest sources from Medieval Hungary: the Teleki-, Kazinczy- and Érdy codices. *Colloquia*, XVI. évf. (2009) 22–44. p.
 - 16 Volf György (szerk.): *Teleki-kódex*. Budapest, 1884, Nyelveléktár XII. 1–149. p. A kritikai kiadása a kódexnek (Nyelveléktár) tartalmazza a kódex eredeti lapszámozását. Jelen tanulmányban a kritikai kiadás lapszámozását és sorszámát használtam.

dája a legkorábbi és legteljesebb Anna-legenda. A Kazinczy-kódex¹⁷ Anna-legendája úgyszintén ferences közegben íródott. Mindkét kódexet a 16. század elején másolták, az Anna-legendák forrása az ún. *Legenda sanctissimae matronae Annae*, Anonymus ferences munkája, ami 1496-tól terjedt több kiadásban Nyugat-Európában.¹⁸

Az Érdy-kódex¹⁹ Anna-legendájának forrása az Arany legenda, vagy Temesvári Pelbárt Anna-prédikációja, aki a maga során az Anna-legendát vette alapul. A Karthauzi Névtelennek tulajdonított munka, ami a legteljesebb fennmaradt legenda- és prédikációgyűjtemény, feltehetően tágabb közönségnek szólt, amire a kódex prológusába foglaltak alapján következtethetünk (lövöldi laikus testvérek, több rendbéli apácák).²⁰

A célközönség és szerzőség figyelembe vétele a téma társadalomszempontú megközelítését teszi lehetővé. E megközelítés alapján a szent kultuszának különböző vonatkozásait értelmezhetjük: mit jelenthetett egy apáca, begina, laikus testvérek számára legendájának, csodájának olvasása? Ugyanezt a megközelítést teszi lehetővé a legendák tartalmi összevetése, illetve kérdésfelvetésként azt kell megválaszolnunk: milyen modellt szolgáltatott a szent eme olvasóközönségnek?

A Teleki-kódexet egy ferences prédikátor (Sepsiszentgyörgyi Ferenc fráter) és valószínűleg több harmadszerzetbeli húgok/beginák másolták (1525–1531) Marosvásárhelyen (a kódex tartalmazza a harmad-

17 Kovács Zsuzsa (szerk.): *Kazinczy-kódex 1526–1541. A nyelvemlék hasonmása és betűhű átírata bevezetéssel és jegyzetekkel*. Budapest, 2003, Régi magyar kódexek XXVIII. 39–58. p. A kódex kritikai kiadása feltünteti a lapszálon a mű eredeti lapszámozását. Jelen tanulmányban a kritikai kiadás lapszámát és sorszámát használtam.

18 Anonymus Ferences: *Legenda sanctissime matrone Anne genitricis Virginis Marie matris et Hiesu Cristi avie*. Lipcse, 1497. (://tudigit.ulb.tu-darmstadt.de/show/inc-ii-236/0001) (letöltve 2011.05.11); Katona: A Teleki-kódex legendái. 1–30. p.; Horváth János: *A magyar irodalmi műveltség kezdetei Szent Istvántól Mohácsig*. Budapest, 1931, Magyar Szemle Társaság, 214–215. p.

19 Volf György (szerk.): *Erdy-kódex*. Budapest, 1876, Nyelvemléktár V. 144–150. p. A kódex kritikai kiadása feltünteti a lapszálon a mű eredeti lapszámozását. Jelen tanulmányban a kritikai kiadás lapszámát és sorszámát használtam.

20 A Karthauzi Névtelen által írt latin nyelvű prológus az első ars poetica, amiről tudomásunk van a magyar irodalomban. Az író megnevezi célját a kódex prológusában, miszerint azon különböző rendből származó laikus testvéreket és apácákat szeretné segíteni, akik nem tudnak latinul. *Erdy-kódex*, XXIII–XXIV.; Madas Edit (szerk.): *A Néma Barát megszólal. Válogatás a Karthauzi Névtelen beszédeiből*. Budapest, 1985, Magvető Könyvkiadó, 11–12. p.

szerzetbeli húgok reguláját).²¹ A szerzőséget támasztják alá a régészeti, történeti kutatások, miszerint a késő középkorban Marosvásárhely jelentős ferences kulturális központ volt, ahol ferences kolostor, valamint begina rendház működött.²² A késő középkorban az ún. harmadszerzetbeli húgok/beginák hasonló szabályzat alapján éltek, akárcsak a klarisszák.²³ Emiatt ugyanazon olvasóközönségnek számítanak az Anna-legendák szempontjából.

Milyen üzenete lehetett tehát az Anna-legendáknak kolostori környezetben?

A Teleki-kódex Szent Anna-legendája (17 ún. könyvre van osztva) a Mária-zsoltárok sorába ékelődik. A 15. század végi Anna-legendaváltozatoknak megfelelően a történet Anna édesanyja, Emerentia látomásának elmesélésével kezdődik, aki, habár apáca szeretett volna lenni, a Karmel hegyi látomás hatására, miszerint szent utódai lesznek, lemondott a szerzetesi életéről, és a házasság életét választotta. „[E] megmutatott fa, látásra szépségös, a szíz szent Emerencia asszonnak fénylő tisztaságát példázza, és az ő szent szándékát mindenkoron az Istennek akarattjára mondja... az ő leányát, szent Anna asszont, ő tőle születendőt példázza, mely szent Anna asszontul, egy virág hozattatik, avagy születtetik, mely malasztal teljes leszön... az édes szíz Mária, örökkön örökké szeplőtelen marad meg, a virágtul kedig, a szíz Máriátul, az édességes gyömolcs, Istennek fia”.²⁴

- 21 *Teleki-kódex* 400–401. p.; Horváth János foglalkozik a szerzőséggel tanulmányában. Lásd Horváth: *A magyar irodalmi műveltség kezdetei*. 146. p. További munkák általánosabban fogalmaznak: Madas Edit: *Írás, könyv és könyvhasználat a középkori Magyarországon, 1000–1526*. In Madas Edit – Monok István (szerk.): *A könyvkultúra Magyarországon, a kezdetektől 1800-ig*. Budapest, 2003, Balassi Kiadó, 67. p.
- 22 Karácsonyi János: *Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*. Budapest, 1922–1923, Magyar Tudományos Akadémia, I. köt. 203. p., II. köt. 114–116. p.; Boros Fortunát: *Az erdélyi ferencrendiek*. Kolozsvár, 1927, Szent Bonaventura, 13–47. p.; Soós Zoltán: *The History of the Târgu Mureş Franciscan Friary. A Comparative Study of the Transylvanian Franciscans Architecture*. Magiszteri dolgozat. Kézirat. Budapest, 2000, Közép-Európai Egyetem, 15–28. p.; John R. H. Moorman: *Medieval Franciscan Houses*. New York, 1983, Franciscan Institute Publications History Series IV. 290. p.
- 23 John R. H. Moorman: *A History of the Franciscan Order from its Origins to the year 1517*. Oxford, 1968. Reprint, Oxford, 1998, 560–568. p.
- 24 *Teleki-kódex*, 278/23–32. p. A kritikai kiadásra alapozva átírtam az elemzett kódexbeli szöveget a mai helyesírási gyakorlatnak megfelelően. A kutatók által elfogadott módszert követtem, miszerint érthetőbbé kívántam tenni a szövegeket: e. g. c-k, ŷ-i, z-sz, n-ny stb. Ezúton meg szeretném köszönni Gábor Csillának, hogy segített a szövegek átírásában.

A második fejezet²⁵ Anna gyerekkorát és példaadó életét mutatja be. A szerző megindokolja Anna első házasságát, miszerint Joachimhoz nem bujaságból fakadóan, hanem az emberiség törvényeinek engedelmességgel ment férjhez. A történet kevés részlet kivételével²⁶ megegyezik a Pseudo-Máté evangéliumában elmondottakkal; gyermektelen házasságukat, Joachim áldozatát a templomban, az angyali üdvözlést, a találkozást az Aranykapunál és Mária születését különböző fejezetekben részletezi a szerző (III-V)²⁷.

A következő fejezetek (VI.,²⁸ VII.²⁹) Anna három házasságának történetét mutatják be. Joachim halála után a megözvegyült Anna férjhez megy elhunyt férje testvéréhez, Kleopháshoz, majd az ő halála után, a harmadik testvérhez, Salomáshoz. Jóllehet a zsidó törvény értelmében az özvegynek férjhez kell mennie az elhunyt férj testvéréhez, a legendában az eseményt az angyal híradása indokolja meg: Annának további két Mária lánya fog születni, akiknek utódai lesznek a jövőbeli apostolok. A második férj halála után Anna Isten szolgálatába ajánlja magát, de ebbéli terve újra meghiúsul, az angyal intő szava miatt, miszerint további Mária nevű lánya fog születni, és ne szégyenkezzen amiatt, hogy újra házasságra lép. A legenda szerzője, illetve másolója többszörösen kihangsúlyozza, hogy Anna nem csupán engedelmességgel a zsidó törvényeknek, hanem különleges megtiszteltetésben van része, mivel isteni terv részévé válhat.

A legenda szerint Anna példaadóan neveli lányait: „az isteni tisztességet a penitenciatartásnak gyakorlásába megtartani...”³⁰, illetve: „a szentségös vén Tóbiásnak példájával tanítá az ő leányit az ő gyengeségös korokba, állapotokba Istent mindenőknek fölötte félniök, ájtatossággal imádkozniök...”³¹

25 Uo. 281–283. p.

26 Veres Anna tanulmányában összeveti tartalmilag a Jakab-féle ősevangéliumot (Pseudo-Máté evangéliuma erre épül) a Teleki-, Kazinczy- és Erdy-kódex Anna-legendáival. Nem veszi figyelembe azonban a közvetlen forrását a Teleki- és Kazinczy-kódex Anna-legendáinak, az Anonymus Ferences által írt *Legenda sanctissimae matronae Annae*-t. Lásd Veres Anna: Szent Anna alakja a Jakab-féle ősevangéliumban és három kódexünkben. *Sermones Compilati, Plaustrum*. III. (file:///F:/Sermones%20compilati%20-%20Plaustrum%20III.htm)

27 *Teleki-kódex*, 283–291. p.

28 Uo. 291–293. p.

29 Uo. 293–297. p.

30 Uo. 295/22–23. p.

31 Uo. 295/23–26. p.

Szent Anna jellemét a bölcs anya képe mellett, a korabeli szentek körében is megtalálható példákkal egyéjszít ki a szerző: bűnbocsánat, éjszakai ima, önsanyargatás, böjt, szegények, betegek segítése (elsősorban a pestisben szenvedőké):³² „...demaga bízék Istenbe, állhatatos vala, a parancsolatoknak megtartásiban, és imádságokba, éjjel, és nappal, gyakorlatossággal az éjeket könnyhullatásokkal költi vala el... némikoron testét öztöverítvén, böjtöl vala, némikoron az szegényöknek kegyes szolgálatokat teszön vala... korokkal, betegökkel, és poklosokkal bánik vala, és megföörzti vala őket...”³³

Anna leszármazottait, akárcsak Emerentia esetében, egy fa képében mutatja be a szerző: „...e szent Anna asszon az ő annyjátul gyömölcsös termő gyökerétül, e szent Emerencia asszontul, három szőlő vesszőket... Máriákat hozza, teremte, szüle, e világra honnat egyiktül lön, kiboltó, származó, édességös illatú virág, mely virág lön, mend e teljes, elkárhozott emberi nemzetnek kegyes üdvözítteje, és a más két Máriáktul kedig, bimbók, virágok, levelek, ágak, és magok lőnek, melyek mend e teljes világot, kiboltó, származó, édes illatúvá teszik, mert lám a bizonság, tanubizonságot teszön, hogy az jó fa, gonosz gyömölcsöt nem tehet.”³⁴

Az Annából származtatott genealógiát, Jézus családfáját gyakran *Arbor Anna fructuosa* névvel illetik legendákban, amint azt Ton Brandenburg késő középkori, német nyelvterületen terjedő legendákon végzett kutatása mutatja.³⁵ Ebben az esetben a három szőlővessző, ami a három Máriát jelenti, eucharisztikus szimbólum, és egyben utal Jézus földi családjának a küldetésére, az apostolok térítő tevékenységére, amit az emberiség üdvéért vállalnak fel.

32 Fontos munkák e témakörben: Michael E. Goodich: *Vita perfecta: The Ideal of Sainthood in the Thirteenth Century*. Stuttgart, 1982, Anton Hiersemann; Caroline Walker Bynum: *Holy Feast and Holy Fast: The Religious Significance of Food to Medieval Women*. Berkeley, 1988, University of California Press, 31–48. p.; Jo Ann McNamara: *The Need to Give: Suffering and Female Sanctity in the Middle Ages*. In Renate Blumenfeld-Kosinski – Tímea Szell (szerk.): *Images of Sainthood in Medieval Europe*. Ithaca-London, 1991, Cornell University Press, 199–221. p.; Klaniczay Gábor: *Az uralkodók szentsége a középkorban*. Budapest, 2000, Balassi Kiadó, 195–209. p.

33 *Teleki-kódex*, 295/36–296/5. p.

34 Uo. 296/7–16. p.

35 Ton Brandenburg: *Saint Anne, A Holy Grandmother and Her Children*. In Anneke B. Mulder-Bakker (szerk.): *Sanctity and Motherhood*. New York, 1995, Garland Publishing, 41. p.

CSODATÁR: A TELEKI-KÓDEX LEGENDÁJÁNAK
ANNA-CSODÁI

A szent élettörténetének bemutatása mellett, a legendák részét képezik általában a szentről szóló csodák és imádságok. A csodák további információval szolgálhatnak a szent kultuszára nézve. Csodák tekintetében a Teleki-kódex Anna-legendája a legbeszédesebb forrás. A Kazinczy-kódex másolója a Teleki-kódex „csodatárából” csupán egy történetet emel be (a tékozló fiú történetét³⁶). Az Érdy-kódexből teljességgel elmarad a csodák bemutatása.³⁷

Ton Brandenburg már említett tanulmánya szerint a német nyelvterületen született Anna-legendák társadalmi megközelítésű elemzéséből kiderül: Anna a házások védőszentje, az anyaság és termékenység szimbóluma, a városi középréteget szólítja meg, a róla szóló csodák alapján.³⁸ A Teleki-kódexben elmesélt csodáknak³⁹ különböző státusú főszereplője van (özvegy, apáca, remete, pap, püspök és egy női szent), anyaságra és termékenységre csupán egy csoda erejéig utal (Procopius, magyar nemesember, deák fiának története), ami arra enged következtetni, hogy a csodákat aszerint válogatták, hogy apácák vagy beginák olvassák majd azokat.

A Procopiusszal megtörtént csoda (IX. fejezet⁴⁰), ami Európa-szerte jól ismert volt⁴¹, egy magyar deák történetét mutatja be. A nemes ember fiát, Procopiust, egy gazdag várnagy (porkoláb) meg akarta győzni arról, hogy elvegye a nagyobbik lányát. Procopiust megígérte a lány szépsége, és hagyta magát rábeszélni. Közben azonban a jegyese

36 *Teleki-kódex*, 306–314. p.; *Kazinczy-kódex*, 39–58. p.

37 *Érdy-kódex*, 144–150. p.

38 Brandenburg: *Saint Anne...* 54. p.; A csodák értelmezéséhez lásd Benedicta Ward: *Miracles and the Medieval Mind: Theory, Record and Event 1000–1215*. Philadelphia, 1987, University of Pennsylvania Press; Michael E. Goodich: *Miracles and Wonders: The Development of the Concept of Miracle, 1150–1350*. Aldershot, 2007, Routledge; Klaniczay Gábor: *The Construction of the Miracles of Saints in the Age of Medieval Canonization Processes*. A Max Planck Történelemtudományi Intézet által megrendezett konferencia keretében elhangzott előadás (Miracles as epistemic things). Berlin, 2005. november, 1–34. p.

39 *Teleki-kódex*, 298–324. p.

40 Uo. 301–306. p.

41 Petrus Dorlandus: *Alter juvenis Hungarus à Sancta Anna plurimis beneficiis affectus. Acta Sanctorum quotquot toto orbe coluntur*, Antwerp és Brussels, 1643–1940. V. Január. 264–265. p.

meghalt. A várnagy felajánlja neki kisebbik lánya kezét. Azonban ő is meghal. Procopius bánatában úgy dönt, remetének áll. A remetének megjelenik Anna, látomásában nagyszámú leszármazottjával, egy fa képében. Jóllehet amint már az előbbieken említettem, himnuszokban, illetve legendákban az Annától származtatott genealógiát gyakran *Arbor Anna fructuosa*⁴² megnevezéssel illetik, ami egyértelműen a fertilitásra utal, ebben az esetben a fa oltalmat nyújt a remetének. Oltalomról van szó spirituális értelemben: Anna és leszármazottjai védelmét élvezheti kiszámíthatatlan útján a remete; és fizikai értelemben a fa megvédi őt a rossz időjárástól és éhségtől: „...néminemű fáról almát látá, mely őtet megoltalmazandó volna, az esőtül, széltül, hidegtül, és heségtül, és az éhözöt, megelégítenéje az ő kedves gyömolcsével, bizonába mely fa miképpen következők, e boldog szent Anna asszont példázza vala...”⁴³

Valószínűleg nem véletlen, hogy a Procopiust védő fa almafa. A legenda írója e szimbólumon keresztül is arra utalhatott, hogy csak Jézuson és az ő Annától, nagyanyjától származó rokoni körének tiszteletén keresztül vezethet a megváltás útja. A Procopiusszal megtörtént csodatörténetnek több helyszíne és állomása van remeteélete során. Egyike ezeknek az a momentum, amikor Anna segíti őt megtalálni a gazdagságot. Procopius hálája jeleként kéri az ország királyát, hogy verethessen érméket Annát ábrázoló harmadmagával. A csodatörténet egy másik része a fertilitáshoz kötődik. Ugyanazon ország királynéja várandós. Anna jelenik meg neki, és megkönnyíti szülését. Imáját az Anna harmadmagával érmére veretett kép inspirálja, amit a király adott neki ajándékba: „...az első pénzt, szent Anna asszonnak szeretetiért, a királyné asszonnak adom, az én házas társomnak, hogy nyakára kösse, hogy avagy csak az ő képének tekintetiből, megszabadulhasson a szülésnek minden keserűségétül...”⁴⁴

42 Brandenburg: *Saint Anne...* 41. p.

43 *Teleki-kódex*, 302/27–31. p.

44 *Teleki-kódex*, 303/30–33. p.

3. kép. Szent Anna harmadmagával, Rozsnyó (Rožňava, Szlovákia), 1513.
(Forrás: <http://rozsnyovidek.sk/2016/12/12/rozsnyoi-banyaszceh/>)

A szimbólummal ellátott érme jelzésértékű az Anna harmadmagával képek és az ezzel kapcsolatos imák szoros összefüggésére nézve: „...asszonyállatoknak jelen voltak, vigasztalásoknak, keserűségőkbe és vesződelmekbe helhőztetvén, Istennek akaratjából, kezde gondolkodni a bodog szent Anna asszonnak segítségéről, és meglátván a pénzt az ő nyakában, a szent Anna asszonnak képével, nagy óhajtással és alázatos csókolással mondá: ó szentségős anya Anna asszon, mastan énnéköm légy segítség harmad magaddal...”⁴⁵ Legtöbb csoda különböző történetek keretében, Anna három házasságával kapcsolatosan arról győzi meg a kételkedő apácákat, hogy az üdvözüléshez Anna tiszteletén keresztül vezet az út.

A késő középkori magyar kódexirodalom egyik kedvelt női szentje svédországi Szent Brigitta. Az ő Szent Annával megtörtént látomását megtaláljuk a Teleki-kódex Anna-legendájában (XII. fejezet).⁴⁶ A kódex-

45 Uo. 304/2–8. p.

46 Uo. 316–317. p.

ből azonban kimarad a látomás történeti kerete. E történet szerint Szent Anna akkor jelent meg Brigittának, amikor ő római zarándoklaton vett részt, abból a célból, hogy Anna-ereklýéket szerezzen.⁴⁷ Brigittának imádkozás közben jelenik meg Anna, és arra buzdítja őt, hogy a házasságban élőkért a következóképpen imádkozzon: „...kérlek alázatossággal, azoknak, és mindenöknek érdömökért, méltoltassál irgalmaznod a házasoknak, a te parancsolatid erízókkal, jelesben azokkal, kik a te szüleidnek szolgálatjába, és tiszteletibe állnak...”⁴⁸ Szent Anna úgy mutatkozik be tehát Brigittának, mint aki a házasságban élőknek a védószentje: „én édes szeretó leányom, én vagyok a szent Anna asszon, istennek szülejének, az édes szíz Máriának anyja, és a mindenható istennek fiának úki, emberi nemzetnek kiváltkepen való szerzet oltalma, és segédsége, demaga jelesben házasságban élőknek, és istennek félelmet vallóknak... és az én tisztességómet el ne feleged, de engómet gyakorlatos üdvözlettel kerges, és egyebeket és erre taníts, mel tanúságot, és imádságot, tenéköd ítéltém megjelóntenóm.”⁴⁹

Brigitta legendái alapján már házasként kegyes életet élt, önmegtartóztatásban, imával, munkával töltve napjait, illetve férjével, Ulf Gudmarrsonnal együtt kórházat alapított a szegények megsegítésére. Ugyan nyolc gyermek született házasságukból, elhivatottságukat jelzi, hogy mindketten beléptek a ferences harmadrendbe, illetve tisztasági fogadalmat tettek idósebb korukban. Férje halála után Brigitta elzarándokolt Rómába; ekkor jelenik meg látomásában Szent Anna. A megózvegyült, többgyermekes anya férje halála után lemondott a földi örömókról, és Krisztus követóje lett (megalapítja a róla elnevezett rendet). Anna mint többszörösen megházasodott, de kegyes életvitelú asszony példaképeül szolgált a megózvegyült, szent életet választó Brigittának.⁵⁰ A történet nagyon jól példázza a szentek legendáinak hatását a korabeli társadalomra: Brigitta legendája a maga során

47 Roger Ellis (szerk.): *The Liber Celestis of St. Bridget of Sweden. The Middle English Version in British Library MS Claudius B I, together with a life of the saint from the same manuscript. Volume I.* Oxford, 1987, 467. p.; Svédországi Szent Brigitta életére nézve lásd Günther Schiwy: *Birgitta von Schweden: Mystikerin und Visionärin des späten Mittelalters, eine Biographie.* München, 2003.

48 *Teleki-kódex*, 317/1-4. p.

49 Uo. 316/23-31. p.

50 *The Liber Celestis*, 1-6. p.; Dyan Elliott: *Spiritual Marriage. Sexual Abstinence in Medieval Wedlock. 2nd edition.* Princeton, 1993, Princeton University Press, 226. p.

ugyanúgy hatott hasonló élethelyzetű nőkre, mint például az úgyszintén többgyerekes, megözvegyült Margery Kempére.⁵¹

Továbbá számos csoda kötődik Annának veszélyes élethelyzetekben való segítségéhez: hajótörés, betegség esetén, illetve haldoklók fohászodnak hozzá. E történetek főszereplői az egyházi társadalom különböző szintjét képviselik: remete, pap, apáca (XIII–XVII. fejezetek).⁵²

Két történet, egy püspökkel és egy apácával megtörtént esemény elrettentő példaként szerepel a kódexben arra nézve, milyen iszonyatos haragot hív ki maga ellen az, aki elveti Anna tiszteletét (XI., XVII. fejezet).⁵³ E történetek arra hivatottak, hogy egyházi környezetben erősítsék meg Anna kultuszát; olyan réteg számára íródtak, akik nehezen fogadták el: anyaság és szentség összeegyeztethető. A szent halál fölötti hatalma, illetve a hozzá fohászodók segítségét hivatott példázni egy, úgyszintén apácával megtörtént csoda. Colettának álmában megjelenik Anna, és felmutatja neki hite jutalmát kezében: a paradicsom kapuját. A Teleki-kódex másolója kihagyja a híres apáca nevét, mintegy csak röviden mesélve el a történetet.⁵⁴

A Teleki-kódex Anna legendája didaktikai útmutatást is tartalmaz a csodákba szőtt imák révén. Legendája alapján Anna kedden született, kedden szülte Szűz Máriát, és kedden halt meg, emiatt e napon kell hozzá imádkozni, három Pater Noster és három Ave Maria elmondásával. Legtöbb csoda kiemeli, hogy imádkozás közben nem csupán Annának, de Máriának és Jézusnak is gyertyát kell gyújtani (lehetőség

51 *The Book of Margery Kempe*. Ford. B. A. Windeatt. Harmondsworth, Middlesex, England: Penguin; New York, N.Y., U.S.A: Viking Penguin, 1985, 17. p.; Elliott: *Spiritual Marriage...* 207. p.

52 *Teleki-kódex*, 317–325.; 326/25–327/6. p.

53 Uo. 314–315.; 327/16–327/38. p.

54 A lipcsei 1497-es kiadásban sem szerepel Coletta neve. A történetből azonban felismerhető annak főszereplője. Lásd *Teleki-kódex*, 316/1–20. p.; Anonymus Ferences: *Legenda sanctissime*. (<http://tudigit.ulb.tudarmstadt.de/show/show.inc-ii-236/0038>) (letöltve 2011.05.11). Coletta életrajzát megírta Peter of Vaux: *Vita sanctae Colettae*. In AASS. Március. I. § 68. p.; Coletta életének feldolgozását lásd Elisabeth Lopez: *Culture et sainteté: Colette de Corbie, 1381–1447*. Saint Étienne, 1994, Publications de l'Université de Saint-Etienne. Coletta Anna látomásának értelmezését lásd Kathleen Ashley: *Image and Ideology: Saint Anne in Late Medieval Drama and Narrative*. In Kathleen Ashley – Pamela Sheingorn (szerk.) *Interpreting Cultural Symbols*. 111–131., 119., 127. p.; Ashley–Sheingorn: Introduction. *Interpreting Cultural Symbols*, 35. p.

szerint Anna harmadmagával kép előtt), mert csak így talál meghallgatásra a fohász.⁵⁵

Az Anna-kultusz ezen imák alapján szorosan kötődik a Mária és Jézus tiszteletéhez. Az *Ave Maria* indíttatású Anna-imák a Mária-kultusszal való egybefonódását, ezzel párhuzamosan történő alakulását jelzik. A Teleki-kódex Anna-legendája tükrözi a kultuszhoz kötődő ideológiai vitákat. A kódex igen gazdag anyaga arra enged következtetni, hogy kolostori környezetben Annának a megváltásban betöltött közbenjáró szerepe emelkedik ki, mint legfőbb attribútum.

*KÉP ÉS KULTUSZ: MAROSSZENTANNA*⁵⁶

A legkorábbi ismert Szent Anna-ábrázolások a középkori Magyarországon a 14. századi marosszentannai (*2. kép*), a kiszombori, a velemeri és a malomkeréki (Mălâncrav, Románia) freskók. A marosszentannai Nagy Szent Család-ábrázolás a templom szentélyében található, ami a kép fontosságát hangsúlyozza, lévén, hogy Anna a templom és a település patrónusa, névadó szentje. Marosszentanna Marosvásárhely szomszédságában van. Lévén, hogy Marosvásárhely a középkorban jelentős ferences központ volt, nagy valószínűséggel ferences hatásnak tudható, hogy Mária anyjának, Annának az oltalmába ajánlották a templomot és a települést. Akárcsak Marosszentanna és Malomkerék esetében, hasonló ábrázolási móddal találkozunk a 15. század második feléből Arad megyei Feketegyarmat (Iermata Neagră, Románia), Feketeardó (Cornyj Arduv, Ukrajna) és Tornaszentandrás (14. század vége, 15. század eleje) templomaiban.

55 *Teleki-kódex*, 319–325. p.

56 Szent Anna ikonográfiájáról a középkori Magyarországon: Nagy Emőke: *Narrative and Visual Sources of Saint Anne's Cult in Late Medieval Hungary*; uő: Urban Patronage of Saint Anne altars in Late Medieval Hungary. In *Annual of Medieval Studies at CEU*, XXII évf. (2016) 145–173. p.; Ridovics Anna: *Isten mindenható-ságának tárháza: Szent Anna barokk kori tisztelete és ábrázolásainak ikonográfiája egy korabeli imádságoskönyv tükrében*. Doktori disszertáció. Kézirat. Budapest, 2000, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 1–26. p.; uő: The changing aspects of the female roles through the cult of Saint Anne in the visual art from the historical territory of Hungary (14–16th c.). In Attila Kiss – György E. Szőnyi (szerk.): *The Iconology of Gender I. Eastern and Western Traditions of European Iconography* 3. Papers in English and American Studies XV. Szeged, 2008, JATE Press, 49–62. p.

4. kép. Nagy Szent Család, Szmracsány (Smrečany, Szlovákia), hétköznapi oldal, 1510.

(Forrás: https://www.hung-art.hu/frames-e.html?english/zmisc/oltar/16_sz/3/szmreacs1.html)

Kézenfekvő volt, hogy Krisztust és a szűkebben vett Szent Család alakjait (Anna, Joachim, Mária, József és Jézus) egy nagy, többnemzedékes család tagjaként is bemutassák. A Nagy Szent Család-ábrázolások arra törekedtek, hogy kibékítsék az újtestamentumi utalást Krisztus testvéreire vonatkozóan, illetve a Mária szüzességébe vetett hitet. Ezért ezeken az Újtestamentum és az apokrif iratok alakjai egyaránt szerepeltek: Anna a három Mária nevű lányával és azok férjeivel, valamint az unokák. Egyes ábrázolásokon Keresztelő Szent János is megjelent Jézus rokonaként, mint Hismeriának, Anna lánytestvérének unokája.

Ezeken a freskókon a képek központi csoportját Anna, Mária és Jézus képezi, vertikális elhelyezésben. Anna a kép központi figurája: mintegy oltalmazóként tárja ki karjait a nagy család többi tagjai felé. Szűz Mária két, szintén Mária nevű húga Anna két oldalán foglal helyet, a nők lábánál fiaik, a jövendőbeli apostolok állnak. Mindebben – lévén, hogy korai Nagy Szent Család-ábrázolásról van szó – Mária ikonográfiájának a hatása érzékelhető mint nagyon egyedülálló megjelenítési mód. Ez az elrendezés a Köpenyes Madonna-ábrázolásokra emlékeztet, ahol

5. kép. Nagy Szent Család, Dubravica (Dúbravica, Szlovákia), 1510–1520.
(Forrás: https://www.hung-art.hu/frames.html?/magyar/zmisc/oltar/16_sz/4/dubravic.html)

Mária a palástja alá húzódó híveket oltalmazza hasonlóképpen. Ezeken a korai ábrázolásokon a férjek még nem tűnnek fel, csak a későbbiek során.

A 15. század végétől megváltoztak a Nagy Szent Család-ábrázolások. Mária és Jézus egyre inkább természetes nagyságban, Annával arányos alakban jelent meg pl. Rozsnyó (3. kép), Szmrecsány (4. kép), Leibic (L'ubica, Szlovákia, 1510–1520), Eperjes (Prešov, Szlovákia, kb. 1520), Dubravica (5. kép) oltárain.

E képeken Mária már nem Anna személyétől függ, hanem tőle függetlenül, önálló személyként van jelen családjá körében. Anna különálló alakja – a nagymama szerepében – kultuszának a Szűz Mária-tiszteletétől való önállósodását is jelzi. Ha összevetjük a történeti és irodalmi adatokkal a képeket, észrevehetjük, hogy korábban, a 15. század előtt, az Anna-prédikációk a Szűz Mária-kultusz és -prédikációk részeként voltak beékelve a miserendbe.

A reformáció során lezajló teológiai viták következtében a népszerű legenda elveszíti mondanivalójának aktualitását. Maga Luther Márton is sokat támadta beszédeiben az Anna-kultuszt a szent három házasság-

ságáról szóló legendája miatt. A Nagy Szent Család-ábrázolások lassan önálló zsánerképpé és portréábrázolásokká válnak, keretétül szolgálnak a családi csoportképek kialakulásához az újkorban. Az ellenreformációval, a tridenti zsinat határozatainak szellemében, miszerint az apokrif iratok alapján kialakult ikonográfiai témák egyházilag nem elismertek, a Nagy Szent Család-ábrázolások végleg eltűnnek. Megszűnik az Anna három házasságában való hit, illetve az ehhez kötődő képi megjelenítés. Szent Anna kultusza tehát jelentős átalakuláson megy keresztül: míg a középkorban, mint a legfontosabb fertilitás-szent, anya, nagymama, avagy a matriarcha szerepét tölti be, a barokktól kezdődően szerepköre beszűkül, s elsősorban Szűz Mária édesanyjaként tartják számon, illetve a jó halál patrónjaként.

